

ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 658.589

УСПІШНІСТЬ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ: ПРОБЛЕМИ ДОСЯГНЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНOSTІ ТА ІННОВАЦІЙНОСТІ

Бай С., к. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту КНТЕУ

Іntenсивний розвиток національної економіки потребує модернізації технічного, технологічного та інтелектуального потенціалу підприємств. Безумовно, що і подальше сприйняття світовим суспільством України як розвиненої держави є неможливим без кардинального переорієнтування економіки на інноваційну модель, "в якій знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво стає джерелом розвитку" [1]. На Всеукраїнському форумі інтелігенції з цього приводу справедливо зазначалось, що "конкурентні переваги країн усе менше визначаються багатством природних ресурсів чи дешевою робочою силою і все більше – технічними інноваціями та конкурентним застосуванням знань, що посідають перше місце серед факторів суспільного розвитку, сприяють досягненню взаємодоповнюючих цілей забезпечення стійкого економічного зростання, підвищення суспільного добробуту, стимулювання соціальної злагоди, розвитку людини" [1]. Необхідно підтримати науковців, які стверджують, що "економічне зростання не може бути надісланим "згори" як манна небесна, а може бути вирощеним "знизу", на підприємствах і в організаціях" [2]. Саме тому для прискореної модернізації вітчизняної економіки надзвичайно актуальною є відповідна цілеспрямована координація та збалансування саме інноваційної діяльності підприємств, які справедливо вважаються "факторами інституціональної стабільності" [3]. Отже, обґрунтування резервів підвищення ефективності на засадах удосконалення системи пріоритетів ринково-інноваційного розвитку підприємств України є актуальним завданням.

© Бай С., 2009

ВІСНИК КНТЕУ 1/2009

47

Починаючи з другої половини ХХ ст., наголошує академік А. Чухно, спостерігається "безупинне зростання ролі науково-технологічного прогресу, який стає ключовим фактором економічного розвитку" [4]. Програмні документи, які регламентують процес інноваційного розвитку України, передбачають формування інституційних, фінансових і організаційних передумов системних перетворень в усіх сферах життя (2004–2005 рр.), комплексну модернізацію підприємств на засадах утвердження принципів і механізмів структурно-інноваційної моделі економіки (2006–2009 рр.), закріплення стійких темпів економічного зростання та соціального розвитку (2010–2015 рр.) [5].

Усі звиклись з думкою про те, що головна роль у формуванні дієвої національної інноваційної системи належить державі. Передусім це стосується створення відповідного правового поля. За підрахунками спеціалістів, на сьогодні в країні діють 14 законодавчих актів, близько 50 нормативно-правових урядових актів, 100 різноманітних відомчих документів, що регламентують інноваційну діяльність [6], але їхні положення незбалансовані. Зокрема, в Законі України "Про інвестиційну діяльність" інноваційна діяльність розглядається тільки як одна з форм інвестиційної діяльності, що здійснюється з метою випровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу. Таке трактування завуальовує пріоритетність інноваційних компонент та їхню перспективність для подальшого успішного розвитку підприємств, галузей та економіки України загалом.

Найбільшим позитивним зрушенням у напрямі активізації інноваційної діяльності підприємств є закріплення за державою на рівні Господарського кодексу України першочергових завдань щодо стимулювання модернізації технології та освоєння підприємцями нових видів товарів та послуг [7]. Положення Господарського кодексу України суттєво скорегували пріоритети безумовного налагодження взаємин між учасниками відносин у сфері господарювання, зокрема:

- на відміну від Закону України "Про підприємства в Україні" за підприємством як самостійним суб'єктом господарювання відбулось закріплення статусу такого, що через здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності має, в першу чергу, задовольнити суспільні, а потім – особисті потреби;
- мету підприємства не обмежено тільки отриманням прибутку, а навпаки – зосереджено, в першу чергу, на досягненні економічних і соціальних результатів, які є значущими для розвитку країни в цілому (розвиток галузей, науково-технічний прогрес, конкурентоспроможність продукції, рівень життя населення та ін.);

- сформовано напрями та пріоритети державної економічної політики, що орієнтовані на удосконалення міжгалузевих і внутрішньогалузевих пропорцій, досягнення прогресивних змін у структурі народного господарства, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції та зростання життєвого рівня населення;
- задекларовано принципи встановлення взаємин між державою та суб'єктами господарювання щодо розроблення програм економічного і соціального розвитку, їх затвердження і виконання;
- встановлено межі автономії в діях суб'єктів господарювання щодо визначення міри дивергентності – конвергентності їх поведінки по відношенню до імперативів державної політики;
- закріплено, що суб'єкти господарювання можуть мати державну підтримку (зокрема, в отриманні земельних ділянок, матеріально-технічному забезпеченні, облаштуванні державою неосвоєних територій об'єктами виробничої та соціальної інфраструктури тощо), яка не розповсюджується на підприємства, що не враховують суспільні інтереси при створенні власних проектів і програм економічного та соціального розвитку.

*Одночасно з Господарським кодексом було прийнято Закон України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" (далі Закон), в якому визначено такі стратегічні напрями інноваційної діяльності на 2003–2013 роки: модернізація електростанцій; нові та відновлювані джерела енергії; новітні ресурсозберігаючі технології; машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва; розвиток високоякісної металургії; нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації; вдосконалення хімічних технологій тощо. Прийняття Закону можна вважати надзвичайно прогресивним: *по-перше*, через конкретизацію змістового наповнення як окремих категорій, так і учасників інноваційної діяльності, шляхів підвищення інноваційної активності та інноваційної культури підприємств; *по-друге*, через деталізацію механізмів реалізації стратегічних і середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності [8].*

Однак і понині відсутня ефективна правова основа захисту прав інтелектуальної власності й функціонування венчурного капіталу як ринкового інституту. Процедури створення суб'єктів інноваційної діяльності безпідставно ускладнені, законодавчо не встановлені критерії віднесення проектів до інноваційних і розмежування інвестиційних та інноваційних проектів. Потребують уточнення умови проведення об'єктивної експертизи та конкурсних засад бюджетного фінансування наукових, науково-технічних, інноваційних програм і проектів згідно з нормами чинного законодавства.

Стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності формуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності із залученням Національної та галузевих академій наук України на основі попередніх ґрунтовних прогнозно-аналітичних досліджень тенденцій світового науково-технологічного розвитку, досягнутих результатів реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки України, зіставлення їх із реальними потребами економіки України, можливостями і станом інноваційного потенціалу країни. Кабінет Міністрів України проводить їх експертизу, організовує обговорення в Національній і галузевих академіях наук України, в громадських наукових і науково-технічних організаціях.

На державу покладається також завдання щодо захисту національних інтересів, забезпечення міжнародної співпраці у науково-технічній сфері, прогнозування технологічного розвитку і визначення науково-технічних пріоритетів. При цьому підтримка інноваційних процесів з боку держави, зазвичай, здійснюється у вигляді безпосереднього фінансування перспективних наукомістких виробництв за рахунок бюджетних коштів; надання безпроцентних або пільгових кредитів і грантів; державного замовлення на інноваційні продукти; державних виплат провідним науковим і навчальним установам; пільгового оподаткування підприємств, що впроваджують інновації; податкових пільг для навчальних і наукових організацій; відстрочення сплати митного збору та ін. Однак, коли на державному рівні програми та концепції носять переважно декларативний характер, вони не втілюються в життя і це, на превеликий жаль, не сприяє швидкому розгортанню інноваційних процесів на підприємствах.

При формуванні державних програм інноваційного розвитку потрібно більш аргументовано враховувати і використовувати специфіку технологічної різноманітності вітчизняних галузей економіки і підприємств у межах однієї галузі. Не можна ігнорувати той факт, що надання підприємствам додаткової підтримки з боку держави може стримувати здійснення ними власної інноваційної політики. Реалії сьогодення свідчать, на жаль, про недостатню активність, а іноді навіть повну інертність підприємств щодо забезпечення інтенсивного технічного і технологічного оновлення виробництв. Зокрема, на початок 2007 р. порівняно з 2004 р. зменшилася кількість промислових підприємств, що впроваджували нові технологічні процеси, з 473 до 272; а тих, що освоювали виробництво нових видів продукції, з 742 до 466 [9]. На думку окремих науковців, спроби прискорити інноваційний розвиток за умов застосування недосконалих регулюючих інструментів призводять до перерозподілу коштів у тіньову сферу [10].

Якщо акцентувати увагу на граничній корисності, що зменшується, то можна впевнено констатувати: підприємства будуть

обирати "наздоганяючі та мобілізаційні" стратегії, замість орієнтації на "інноваційно-форвардну" [11] модель зростання. Саме така поведінка узгоджується з ідеєю У. Ешбі, що система управління кожної організації об'єктивно буде уникати ситуацій, коли створюються передумови для підвищення ентропії об'єкта управління [12].

Успішність розвитку вимагає залучення зусиль усіх зацікавлених сторін, як зазначено в Декларації ЮНКТАД XI – Дух Сан-Паулу, в тому числі "уряду, приватного сектору, міжнародних організацій". У ній наголошується, що досягнення економічного зростання може бути забезпечене за допомогою торгівлі, інвестицій, інновацій. Слід зауважити, що економічний розвиток підприємств України орієнтований переважно на інтенсивне освоєння ринкових механізмів. За таких умов вкрай важливо зважати на еволюційні функції ринку, які, за твердженням А. Мазаракі, обумовлюють:

- стресовий тиск на членів суспільства (ефект "перманентної катастрофи"), призначений стимулювати прогресивні ментальні та поведінкові самозбирання;
- підтримання найбільш ефективних новацій;
- інтенсифікацію процесів взаємоперетворення різних форм взаємодій, що співпадає із загальним спрямуванням вектору прогресивної еволюції [13].

При цьому політика розвитку повинна сприяти підприємницькому середовищу й "може включати адекватну конкурентну і споживчу політику, заохочення економічного зростання за допомогою торгівлі, інвестицій та інноваційної діяльності". Однак сприйняття розвиненими країнами ринково-інноваційної соціалізації будь-якої країни буде завжди амбівалентним тому, що процеси соціалізації, в переважній більшості випадків, не завжди передбачають тільки позитив для тієї країни, яка інтегрується до більш потужної системи як її підлегла частина. До того ж у підпорядкованій системі будуть залишатися лише ті ступені свободи, які притаманні для підпорядковуючої системи.

Накопичення інноваційно-інвестиційного потенціалу можливе тільки через розвинену торгівлю. Прискорення науково-технічного прогресу та глобалізація економіки об'єктивно обумовлюють потребу запровадження нового механізму господарювання та системи оцінювання ефективності, які дозволяють гармонійно розвиватись не тільки кожному господарюючому суб'єкту (кожній організації), а й усім зацікавленим в її успішному функціонуванні учасникам [14].

Водночас *пошук форм інвестиційної привабливості України продовжує зосереджуватись переважно на окремих галузях сфери матеріального виробництва. Торгівля поки розглядається як другорядний об'єкт інвестування*. Хоча ще за часів Аристотеля було відомо,

що тільки з мінової торгівлі розвинулось мистецтво наживати багатство [15]. Ця думка є занадто своєчасною з огляду на зміст обраної Україною стратегії випереджального розвитку. Слід також урахувати, що інноваційна модель розвитку повинна мати ендогенну орієнтацію, тобто бути спрямованою на найефективніше використання внутрішніх ресурсів і факторів розвитку, на захист національних інтересів у пріоритетних сферах діяльності. Локомотивом економічного розвитку в умовах формування інформаційного суспільства в Україні може бути (на відміну від Заходу) саме розвинена сфера торгівлі, розбудована на основі інновацій. Ще Дж. Хікс справедливо вважав, що "ринок як форма організації є породіллям торгівців і фінансистів". Він підкреслював, що "по мірі збільшення обсягів торгівлі її організація може поліпшитись так, що витрати торгівлі будуть скорочуватись", крім того, навіть, життєву необхідність "звернутись до нових об'єктів і каналів торгівлі". Саме тому подальший розвиток галузей може відбуватись через розвиток "існуючих підприємств" торгівлі та "завдяки збільшенню числа підприємств" пов'язаних з нею [16].

Однак перспективи розвитку підприємств торгівлі в Україні, які витікають із входження України до Світової організації торгівлі (СОТ) та є результатом виконання чільних положень Марракешської угоди, є поки що ілюзорними. Вже 10 років галузь розвивається на основі морально застарілої Концепції (за постановою Кабінету Міністрів від 20 грудня 1997 р. № 1449). Згідно з нею, торгівля є і буде найважливішою сферою формування і стабілізації споживчого ринку, координуючою ланкою у системі міжгалузевих, регіональних та міжрегіональних зв'язків, дійовим механізмом задоволення соціальних потреб і недопущення соціальної напруженості в суспільстві. Ринкові механізми взаємодії ланок єдиного циклу "дослідження – виробництво – торгівля – споживання" є дуже неефективними. Перш за все це пов'язано з тим, що торговельним підприємствам традиційно відводиться роль спостерігача за інноваційними процесами, а не індикатора економічного розвитку.

У дослідженнях вітчизняних економістів зазначається, що в економіці нашої країни переважає третій і четвертий технологічний уклади і "для України перехід до інформаційної (постіндустріальної) економіки – справа майбутнього і, вочевидь, неблизького" [17]. При цьому існуючий так званий "укладний" критерій, який детермінує підтримку державою діяльності підприємств залежно від рівня укладу: вищі технологічні уклади потребують підтримки держави за рахунок тих підприємств, що належать до нижчого рівня технологічного укладу. Цей підхід є помилковим, бо він провокує вибір невірної диспозиції менеджменту сучасних підприємств.

На основі викладеного можна зробити висновки про доцільність формування такої вітчизняної моделі менеджменту, яка б відповідала загальносвітовим ідеям гармонізації економічних, соціальних та екологічних пріоритетів розвитку [18]. Ключовим принципом моделі може бути принцип соціальної відповідальності бізнесу, який відстоює Глобальний договір ООН, (про що йшлося раніше) у поєднанні із засадами збалансованого розвитку суспільства [19]. Найбільшою цінністю підприємства має стати здатність відмовлятися від застарілого та узгоджувати введення новацій [20]. Вона буде беззаперечною умовою досягнення стану, коли одночасно забезпечується задоволення матеріальних і духовних потреб працівників; підтримка сприятливих для здоров'я людини природно-екологічних умов життєдіяльності; раціональне господарювання та високоефективне використання ресурсів і власних компетенцій, збереження, відтворення і примноження природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва.

Правильне розуміння природи розвитку буде упереджувати менеджмент підприємства від вибору невірної вектору розвитку та забезпечувати раціоналізацію механізму координації – "відобразити, яким чином складно організовані структури можуть виробляти засоби коригування, що призводитиме до нових еволюційних перетворень, які за своєю сутністю залишатимуться непередбачуваними" [21]. Для підприємства ефективність діяльності та розвиток досягатиметься врешті-решт через такий режим функціонування. При цьому очікування надмірного прибутку і підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку за рахунок навіть деякої тимчасової його монополізації повинно стимулювати впровадження нововведень. Ринково-інноваційний механізм, у свою чергу, буде механізмом досягнення збалансованості та підвищення успішності господарюючих суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Концепція* гуманітарного розвитку (проект): матеріали Всеукр. форуму інтелігенції, (Київ, 27 берез. 2008 р.). — К., 2008.
2. *Клейнер Г.* В формате удвоения / Г. Клейнер. — Режим доступа: <http://rusref.rm.ru>.
3. *Клейнер Г.* Предприятие как фактор институциональной стабильности / Г. Клейнер // Проблемы теории и практики управления. — 2001. — № 3.
4. *Чухно А.* Науково-технологічний розвиток як об'єкт дослідження еволюційної економічної теорії / А. Чухно // Проблеми економічної теорії. — 2008. — № 1. — С. 12–22.
5. *Стратегія* економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" / авт. кол.: А. С. Галь-

- чинський, В. М. Геєць та ін. ; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с.
6. Шовкалюк В. Проблеми формування нормативно-правового середовища – базису для розвитку інноваційної діяльності / В. Шовкалюк В. // Матеріали бізнес-форуму "Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні" (Київ, 17 квіт. 2008 р.) / відп. ред. Н. В. Притульська. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. — 68 с.
 7. *Господарський кодекс України* : прийнятий 16 січ. 2003 р. — К. : Істина, 2003. — 208 с.
 8. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності України : Закон України // *Відомості Верховної Ради*. — 2003. — № 13.
 9. *Статистичний щорічник України за 2006 рік*. — К. : Консультант, 2007. — 552 с.
 10. Власюк О. Інноваційний стрибок неможливий без створення попиту на хай-тек / О. Власюк // *День*. — 2004. — 27 трав. (№ 91).
 11. Семиноженко В. Глобалізація і стратегія гуманітарної підготовки / В. Семиноженко // *Вісн. НАН України*. — 2001. — № 4.
 12. Фаммер Р. *Энциклопедия современного управления* : в 5 т. / Р. Фаммер. — М. : ВИПК Энерго, 1990. — Т. 2. — 147 с.
 13. Мазараки А. А. *Торговля. Деньги. Менталитет* : монографія / А. А. Мазараки. — К. : Книга, 2006. — 632 с.
 14. Бегма Ю. К. *Якісне дослідження методів впровадження соціальної відповідальності бізнесу в Україні: юридичний коментар. Рекомендації з впровадження* / Ю. К. Бегма, О. Ю. Вінніков, О. І. Редько. — К. : Центр корпоративного громадянства, 2006.
 15. *Аристотель. Политика* / Аристотель. Соч. в 4-х т. Т. 4. — М. : Мысль, 1983. — 644 с.
 16. Хикс Дж. *Теория экономической истории* / Хикс Джон ; пер. с англ. ; общ. ред. и вступ. ст. Р. М. Нуреева. — М. : НП "Журн. Вопросы экономики", 2003. — 224 с.
 17. Чухно А. *Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі* / А. Чухно // *Економіка України*. — 2007. — № 3.
 18. Шаров Ю. *Стратегічне планування в муніципальному менеджменті: концептуальні аспекти* : монографія / Ю. Шаров. — К. : УДАУ, 2001.
 19. Бай С. *Система координат розвитку організації* / С. Бай // *Вісн. КНТЕУ*. — 2008. — № 6. — С. 70.
 20. Портер М. *Конкуренция* / М. Портер ; пер. з англ. — М. : Вильямс, 2003. — С. 55, 65, 162
 21. Хайек Ф. А. *Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма* / Ф. А. Хайек. — М., 1992.